

Hazai, György (2012), Türkiye Türkçesinin Dünü ve Bugünü. Türk Dili Araştırmalarına Kısa Bir Bakış (Çev.: Tevfik TURAN), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 219 s., ISBN: 9789751625113

Zeynep Korkmaz*

Türk dil biliminin sorunlarına kapsamlı bir bibliyografik giriş niteliğinde olan ve 1978 yılında Almanca olarak yayımlanan eser, aradan geçen uzun yıllar boyunca hem Türkiye’de hem de Türkiye dışı batı ve doğu (Rusya) dünyasında ortaya konmuş olan yeni yeni çalışmaların ulaştığı sonuçları dikkate alarak günümüz gereksinimlerine yanıt verecek bir genişletme ve güncelleştirmeyi gerekli kılmıştır. İşte bu gerekçe ile ele alınan ve bu kez **Tevfik Turan**’ın çevirisi ile ve yukarıda verilen başlıkla Türkçe olarak yayımlanan eser, Türklük bilimi alanında ilgili ve yetkililere yalnızca bibliyografya bilgisi vermekle yetinmiyor; aynı zamanda kitabın ön sözünde de vurgulandığı üzere, eserin diğer bir temel amacı, ister Türkiye içi ister Türkiye dışı ülkelerdeki çalışmalarda olsun, uluslararası dilbiliminin metodolojisindeki gelişmelerin, yeni düşünce ve araştırma yollarının dikkate alınarak çalışma alanlarındaki bilgi akımının ve düşünce alışverişinin hızlandırılmasına yardımcı olmaktır; böylece, uluslararası Türklük bilimi alanında bir işbirliği sağlamaktır, deniliyor. Yazar, bu hususta gösterilecek bir ihmalin ileride önemli açıklar doğurabileceğine de işaret ediyor.

Yazar eserin yeni yayınında, ilk yayındaki temel bilgilere hayli eklemeler yaptığı gibi, ilk yayından sonra yapılan tanıtımlarda, ileri sürülen bir kısım sorunlar üzerinde daha geniş bir şekilde durmak ve verilen bibliyografyayı da genişletme dileği ileri sürülünce, meslektaşlarının bu konuda yapacakları katkılara başvurmuştur. Böylece 1990 yılında 11 uzmanın katılımı ile Türkiye Türkçesinin dününe ve bugününe ait araştırma sonuçlarına dayanan bir el kitabı ortaya çıkmış; bu temel bilgilere yapılan yeni ekleme ve genişletmelerle eldeki eser ortaya konmuştur, açıklamasını yapmıştır.

Yazar, eserin *Giriş* (s. 13-24) bölümünde, kitaptaki ana bölümlerin kapsam ve içerik açısından hangi çerçeve ve ölçütlerle yürütüldüğünü belirten kısa ve özlü açıklamalara yer vermiştir. Bu konuda, eserin ana bölümünü oluşturan *KİTABIN KONUSU VE BÖLÜMLERİ* için özet olarak verilen bilgiler

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi

şöyledir: Türk dilinin Selçuklular Devleti'nin kuruluşundan günümüze uzanan dönemlerinin çok kısa bir çerçevesi çizilerek bu çerçeve içinde, özellikle Türkiye'de ve Türkiye dışı araştırmalarda yer alan *Türkçe*, *Osmanlı Türkçesi*), *Rum Türkçesi*, *İmparatorluk Türkçesi* gibi farklı terimlere ve bunların ortaya koyduğu kargaşaya işaret ederek bu kapsamda *Türkçe* teriminin yalnız *Osmanlı Türkçesi*'ni veya *Türkiye Türkçesi*'ni değil, aynı zamanda bütün Türk dili ailesini de kapsadığını dikkate alan bilim dünyasının, bu karışıklığı önlemek için *Turkic* ve *Turkish* ya da Rusça *Tyurskiy* ve *Turetstkiy* terimlerine başvurduğunu belirtmiştir. Türkiye dışındaki bilimsel literatürde rastlanan *Rum Türkçesi* ve *İmparatorluk Türkçesi* gibi terimlerin birçok araştırmacı tarafından reddedildiğini kaydeden yazar, Anadolu bölgesinde yazılan ilk ürünler için *Eski Osmanlıca* (*Altosmanisch*, *Old Ottoman*) teriminin Türkiye dışında hâlâ kullanıldığına, buna karşılık Türk araştırmacıların ortaya attığı *Eski Anadolu Türkçesi*'nin de oldukça tutunduğuna işaret etmiş; ayrıca, yer yer *Eski Rum Türkçesi* (*Altrumtürkish*) terimine de rastlandığını belirtmiştir.

Burada, biz de şu hususu belirtelim ki *Eski Osmanlıca* terimi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki bir dönemi kapsadığı için son derece isabetsiz olmuştur. Bu bakımdan *Eski Anadolu Türkçesi*, *Eski Osmanlıca*'ya oranla çok daha yerinde ve isabetli bir terimdir. Türkiye'deki bilim adamları arasında iyiden iyiyeye de tutunmuştur.

Yazar, terimler konusunda Türkiye Türkçesi ve Azerice ile Türkmençe arasındaki farkın belirtilmesi için bazı yazarlarca Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi için kimi zaman *Batı Oğuzcası* (*West Oğuzisch*) kimi zaman da *Azerosmanlıca* (*Azerosmanisch*) teriminin kullanıldığına işaret etmiştir.

Kitapta ele alınan ana bölümlerin genel olarak hem dilin geçmişi hem de bugünü ile ilgili çeşitli araştırmalara ve bunlarla ilgili ayrıntılara dayandığını belirten yazar, toparlayıcı eserler ve bibliyografyaların yalnızca tek bölümlerde değil, ilgili bütün bölümlerde ele alındığını ve kitabın son bölümünün Türkologlar için el altında bulundurulması gereken temel çalışmalar ile bunlara ait kaynaklar olduğunu vurgulamıştır.

Giriş'in **2. Araştırmaların Tarihçesi** başlıklı 2. alt bölümü ile ilgili olarak yazar, Türklük bilimi alanındaki çalışmaların ilkin Osmanlı Devleti'nin Avrupa dahil üç kıt'aya yayılan üstün gücü dolayısıyla, Avrupa'nın bu devletle ilişki kurarak bütün özellik ve geleneklerini tanıma amacına dayanan gezgin (seyyah), misyoner ve elçiler aracılığındaki gözlemlerden başlayıp, Osmanlı dünyasında, şimdiye kadar Avrupa'da yer alan dillerle de ilişkisi bulunmayan başka bir dille konuşulmasının bu dile ilgiyi artırması dolayısıyla, müşahitleri, bu dilin öğrenilerek sistematik olarak tasvirine yönelttiğini belirterek konuya girmiştir.

Bu konudaki gelişmeleri ana çizgileri ile okuyucularının dikkatine sunan

yazar, kronolojik yol alışı uyararak önce 16-19. yüzyıllar arasındaki Latince veya yazarların kendi ana dillerinde hazırladıkları Türk dil bilgisi ve sözlüklerine işaret etmiş; 19. yüzyıl ortalarından başlayarak da Türk bilim adamlarının girişimi ile dil bilgisi ve sözlük alanlarındaki çalışmaların genişletildiğini dile getirmiştir.

Bundan sonraki gelişme aşamaları, yazı dilinde Ar. ve Far. ile olan yakın ilişki dolayısıyla Türkçenin İslami bilimler alanına dahil edilerek Avrupa'da sistematik ölçülerle incelenmesi, buradan denizaşırı ülkelere uzanması ve bu çalışmalara Türk bilim adamlarının da katılması, hatta halk dili alanındaki çalışmalar da dahil olmak üzere araştırma ufkunun genişlemesi olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, araştırmaların tarihçesi ve coğrafi yayılımları konusunda derece derece artan gelişme evreleri, Radloff, Vambery, Thomsen, Le Coq, Müller, Gabain, Arat gibi ilk öncülerin yayınlarına ve bunların niteliklerine işaret eden yazar, birbirini izleyen bu gelişmenin kısa fakat özlü bir tablosunu çizmiştir. Bu çalışmalar sırasında yer yer tarihî dil bilgisi sorunlarının çözüm açısından ihmale uğradığını, ancak, bu eksikliğin de malzeme yetersizliğinden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Giriş'in 3. Bilgi Kaynakları alt bölümünde, kaynaklar 1- Sürekli bibliyografyalar, 2- Retrospektif bibliyografyalar, 3- El kitapları ve girişler, 4- Araştırmaların tarihçesi olarak kendi içinde yeniden dört ayrı alt bölüme ayrılarak değerlendirilmiştir.

Sürekli bibliyografyalar alt bölümünde, uluslararası bir bibliyografya çalışmasının yapılmamış olmasının, Türkoloji alanında önemli bir eksiklik olduğuna işaret ettikten sonra, bir istisna olarak Türkiye Türkçesinin bugünü ve geçmişi üzerine yapılan çalışmaların cesaret verici bir başlangıç olduğunu belirtmiştir. Bu münasebetle sürekli bibliyografya niteliğinde olan ve ilk sayısı 1975 yılında yayımlanan WZKM bünyesindeki *Bibliyografya 1975*; uluslararası dil bilimi konusundaki *Linguistic Bibliography* (1949); *Türkiye Bibliyografyası* (1929), *Makaleler Bibliyografyası* (1954), TDK yayını olarak Bibliyografya 1941, 1942, 1943, 1944 vb. bibliyografya yayınları üzerinde durarak bunların yararlı ya da eksik yanlarını değerlendirmiştir. Ayrıca, bibliyografya konusuna önem veren *Oriens*, *Ural-Altaysche Jahrbücher*, *Der Islam* ve *Revue des Etudes Islamiques* gibi dergilere de işaret etmiştir.

Retrospektif bibliyografyalar konusunda yazar, bu alanın sürekli bibliyografyada olduğundan daha kötü olduğuna işaret ederek bütün sahayı kaplayan bir bibliyografya kaynağı olmadığını bildirdikten sonra, var olan altı ciltlik *Current trends in linguistics* (Dil biliminde güncel akımlar) adlı yayının 6. cildindeki *Turkish* bölümünün Diyalektoloji alanı üzerine eğilen bibliyografya

çalışmaları ile *Index Islamicus* (Pearson 1958)'un çalışmaları üzerine kısa açıklamalar yapmıştır.

El kitapları ve Giriş alt başlığı altında, bakış açıları çoğunlukla genel Türkoloji veya Altaistik bilimi temeline dayanan el kitapları üzerinde durulmuş; Baskakov, Caferoğlu, Dilaçar, Menges, Sinor, Şçerbak, Räsänen, Çağatay, Gabain, Clauson, Ergin, Timurtaş, Jansky gibi yazarlar tarafından hazırlanmış olan eserlerin ve *Fundamenta* gibi yayınların temel özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca, Fahir İz, Kreutel ve Tietze'nin zengin birer metin derlemesi sunan birkaç okuma kitabına da işaret edilmiştir.

Giriş'te 4. bir alt bölüm olarak yayımlanan ***Araştırmaların Tarihçesi*** üzerinde de duran yazar, elimizde birkaç kısmî incelemenin bulunduğu, ancak, bütünü toparlayan bir kaynağın bulunmadığına işaret ettikten sonra, kısaca bu konuda yapılan çalışmalara eğilmiştir. Bunlar Kononov'un Sovyetler Birliği'ndeki Türkolojinin tarihi üzerine yaptığı (1969 b, c, 1972 a, b) olağanüstü birkaç çalışma ile TDK'nın yıllardan beri Türkoloji araştırmalarına hizmet vermiş büyük şahsiyetlerin hayat ve etkinliklerini dile getiren yayınlar olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla Arat, Bang, Bonelli, Brockelman, Deny, Gabain, Kononov, Kunos, Kowalski, Zajaczkowski, Köprülü, Nemeth, Radloff vb. için yapılan yayınları dile getirmiştir.

Eserdeki ana bölümlerin temel özelliklerini yansıtan bu Giriş'ten sonra, şimdi eserin temelini kuran ana bölümlere geçilebilir:

1. Türk Dilinin Tarihi (s. 26-68)

Dil Gelişiminin Çerçevesi Üzerine

Bu bölümde dildeki gelişimin genel bir çerçevesini çizmiş olan yazar, Osmanlı Türkçesinin tarihî bir gramerinin hazırlanması yolunda büyük bir isteği bulunmasına, bu dilin tarihinin öteki Türk dili kolları arasında en iyi belgelenmiş olmasına, dolayısıyla malzeme yönünden hiçbir engel görülmemesine rağmen, bugün için hiçbir Osmanlıca araştırmacısının böyle bir girişime hazır olduğu söylenemez, diyerek bu alanda var olan güçlülere cevap oluşturacak açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarda, Eski Anadolu Türkçesinin en eski dil anıtlarını işleyen bir eser olan 19. yüzyılın 2. yarısına ait Vámbéry'nin *Altosmanische Sprachstudien* (1901)'i ile buna 1959'da yayımlanan *Philologiae Turcicae Fundamenta*'nın ve Mansuroğlu'nun bu eserdeki yazısının kapsamını göz önünde bulunduran yazar, yapılan kaynak araştırmalarının kitaplık ve arşivlerde var olan eserlerin çokluğuna oranla yetersiz kaldığına dikkat çekmiştir. Bu durum ve yapılan işler, kitaplık ve arşivlerde bulunan gerçek malzemenin zenginliği ile karşılaştırıldığında, bir bakıma tek tek ağaçlara bakıp ormanı görmeme anlamı taşıdığına işaret ediyor.

Anadolu’da gelişen Türk yazı dilinin başlangıçta temel olarak Türkçe unsurlara dayandığını, ancak, daha sonra dile Ar., Far. kelime ve deyimlerin akın etmesiyle yeni ve üst düzeydeki ürünlerle halk tabakasının anlayamayacağı bir yazı dilinin ortaya çıktığını, *Fasih Osmanlıca (Hochosmanisch)* denilen bu yazı dilinin toplumdaki koptuğunu ve toplum ile yazı dili arasındaki örtüşmenin ancak 20. yüzyılda Atatürk’ün başlattığı dil reformu ile sağlandığını, böylece geniş kitlelerin yabancı olduğu yazı dilinin yerine, yine *Türkçe* kimliğini taşıyan ve kendine özgü özelliklere sahip olan bir yazı dili oluştuğunu dile getirerek dil bilimcisinin bu farklı dönemleri birbirinden ayrı görmesi ve değerlendirmesi gereğine işaret ediyor. Dolayısıyla bu konuda, bir yandan Osmanlıca’nın gölgesinde ve geri planda kalmış olan ve kendine özgü lehçe özellikleri taşıyan edebî ve yarı edebî ürünler dönemi, bir yanda da *Osmanlı Türkçesi* dönemi vardır. Bu dönemde yazı dili ile konuşma dili birbirinden kopmuş durumdadır.

Yazarın haklı olarak işaret ettiği bu ayırımı, bugün Türkiye’deki dilcilerin de özellikle üzerinde durdukları bir husustur. Ancak, bizce bu husus bir çıkmaz olarak görülmemelidir. Çünkü dil tarihinin bu iki farklı dönemi, her ne kadar zaman bakımından birbirinin devamı ise de nitelik bakımında Arap ve Fars dil kültürleri ile sıkı ilişkinin ortaya koyduğu yabancı etki yoğunluğu taşıdığı ve nitelik açısından birbirinden de çok farklı olduğu için buna uygun ölçülerle ele alınmalıdır. Cumhuriyet dönemi Türkçesi ise, Türkçe temelinde gerektiği eski kaynaklardan da yararlanan yeni bir dil tarihi döneminin ifadesidir. Elbette içinde böyle çetrefilli bir dönemecinin de yer aldığı ve farklı biçimlenmelerden kaynaklanan yazı dilinin gelişimini rayına oturturken yazarın da işaret ettiği gibi, toplumsal ve kültürel arka planın da ihmal edilmemesi gerekir.

Yazılı Kaynaklar (s. 27-38)

Birinci bölümün bu 2. alt başlığı da kendi içinde yeniden üç ayrı alt bölümcüğe ayrılmıştır. Bunlardan birincisi *Arap yazısı ile yazılmış ürünler* (s. 27-30), ikincisi *Transkripsiyon anıtları* (s. 30-34), üçüncüsü de Kaynak araştırmalarının varabileceği kazanımlardır (s. 34-38).

Arap yazısı ile yazılmış ürünler konusundaki görüşlerini dile getirirken son on yıllar boyunca bir yandan Türkçenin yazılı ürünlerine yönelik bilimsel etkinliklerin hayli artmış, Türkiye ve Avrupa kitaplıklarında yer alan yazmalar üzerinde yapılan araştırmaların ilerlemiş ve yazma eserler kataloglarının hazırlanmış olması gibi bilgi ufukumuzun alabildiğine genişlediğine işaret eden yazar, bu kısımda, Mansuroğlu’nun 1959’daki araştırmasından sonra yol alan ve Zajaczkowski, Mélikoff, Yüksel, Olcay, Matuz, Karahan, Tarlan, Engin, Korkmaz, Kleinmichel, Flemming gibi araştırmacıların müstakil eser yayınları üzerinde durmuş; daha sonra da birçok önemli kaynağın kısa makale ve tasvirler biçiminde tanıtıldığına işaret ederek bu çalışmalarını sıralamıştır.

Yazar burada, yukarıda verilen çalışmalara bakılırsa, bu büyümenin doyurucu görülebileceği izlenimi doğal; ancak, dil tarihi araştırmalarında söz konusu olan ihtiyaç devreye girince, bu alandaki yetersizlik kendini gösterir demektir. Çünkü, Vámbéry'nin bir kilometre taşı niteliğindeki eserinde yer alan kaynaklar incelendiğinde, çığır açıcı bir adım atılmamış olduğu ortaya çıkar. Eğer malzeme artışıdaki hız da göz önüne alınırsa, Türkçenin tarihî gramerinin yazılmasını daha çok beklememiz gerektiğine işaret etmekte ve ilerlemek için çağdaş olanaklardan daha fazla yararlanılmasını önermektedir. Yazar bu bölümde, araştırmacıların büyük çoğunluğunun eserlerin sorunlu yerlerini çözmekte bütün kaynaklara başvurmadığını, bugün için birçok meselenin de cevapsız kalmak durumunda olduğunu, dil anıtlarımızın dil tarihi açısından az incelendiği hususlarını da vurgulamaktadır.

Transkripsiyon anıtları alt bölümünde, Almandada yer alan bu terimin isabetli olmadığına, ele alınan eserlerin Arap harfleri dışındaki alfabelerle yazılmış anıtlar olduğuna dikkat çeken yazar, önce bu anıtların oluşturduğu malzemenin ilk yüzyıllardan kısa notlar ve kelime listeleri, sonraları kapsamlı dil ders kitapları ve sözlükler olduğunu bilgimize sunuyor. Daha sonra gerekli açıklamalarla Németh, Heffening, Hazai, Abulaze, Akyüz, Beltatze, Berberian, Dilaçar, Drimba, Eckmann, Mollova, Theodoridis, Zieme gibi yazarların çalışmaları ve taşıdıkları özellikler üzerinde durmuştur. Daha sonra edisyonu ve incelemesi kendisi tarafından yapılan Jakob Nagy Harsanány'nin *Colloquia Familiaria Turcica Latina* başlıklı konuşma kitabının malzeme kapsamı ve yazarının dil bilgisi yönünden İstanbul ağzına ne denli aşına olduğu konusuna yönelen açıklamalar yapmıştır.

Kaynak araştırmalarının varabileceği kazanımlar (s. 34-38) alt başlığı altında, yazar, bundan önceki iki alt bölümde yapılan açıklamalara dayanarak bugün için Türkiye Türkçesi dil tarihinin çeşitli aşamalarındaki gramer yapısının somut bir biçimde ortaya konabilmesi için var olan kaynaklar, yapılması gereken işlerle karşılaştırıldığında, pek mütevazı bir gelişme olduğu söylenebilir görüşündedir. Bunun nedenini de çeşitli yüzyıllara ait monografi ve araştırmaların aynı sayı veya düzeyde olmadığına bağlıyor. Bu nedenle malzeme dağarcığının zaman ve mekân yönünden sistematik olarak tamamlanması gereğine işaret ediyor. Bu bağlamda da geniş kapsamlı Arap harfleriyle yazılı kaynaklar içinde, “gerçek Türkçe damarını” yani Türk dilinin çeşitli gelişme evrelerini en iyi yansıtan eserlerin seçilmesi lazımdır görüşüne ağırlık veriyor.

Eldeki kaynaklar arasında nesir türündeki eserlerin de önemli bir yer tuttuğuna işaret eden yazar, burada eserlerin asılları ile kopyaları arasındaki farkların dikkatli bir çalışmayı gerekli kıldığına ilişkin birkaç çalışmaya atıf yapmıştır.

Dil Tarihi ile İlgili Sorunlar (s. 38-61) alt bölümü, kendi içinde yeniden

birkaç alt bölüme ayrılarak ele alınmıştır.

Türk yazı dilinin oluşumu (s. 38-46) alt bölümünde, Anadolu yazı dilinin ilk dönemlerine ait kaynak araştırmalarının bilgilerimizi gittikçe arttıran bir nitelik taşımasına karşı, yazı dilinin yabancı etkilere açık bir gelişme yolu izleyen daha sonraki dönemleri için araştırmaların yetersizliğine işaret etmekte ve bu ilk dönemler için M. Mansuroğlu ve Köprülü'nün çalışmalarını dile getirmektedir.

Anadolu'daki Türk yazı dilinin Orta Asya ile bağlantısı ve “karışık dilli” eserler konusunda Mansuroğlu'nun görüşünü maddeler hâlinde özetledikten sonra, Korkmaz'ın bu konudaki temel görüşlerini de ele alarak bunların altı ayrı maddede açıklamalarını yapmıştır. Bu münasebetle kısaca Grunina'nın adını da vermiştir.

Bu açıklama dolayısıyla Hazai'nin bizim çalışmalarımız üzerindeki değerli görüş ve atıflarına, son çalışmalarımız ışığında biz de şu noktayı eklemek isteriz: Evet Anadolu yazı dilinin oluşumu ile Orta Asya'daki Oğuz yazı dili arasında elbette organik bir bağlantı vardı. Ancak, bu bağlantı daha önce ortaya atıldığı gibi karışık dilli eserlerdeki Doğu Türkçesinden gelen özellikler, dilin kendi tarihî gelişmesindeki normatif özellikler olmayıp Karahanlı Türkçesinin etkisi altında Horasan Oğuzcasında yer alan Anadolu Oğuzcasından farklı bir ağız yapısını temsil eden özellikler olduğu biçimindedir. Doerfer'in günümüz Horasan Türkçesi üzerindeki araştırma sonuçları, bizi bu görüşü benimsemeye yöneltmiştir. (Bu konunun ayrıntıları için bkz. Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişimi*, TDK yay., 2013, s. 81 ve ö.).

Anadolu yazılı edebiyatının kaynak araştırmaları dolayısıyla Flemming'in *Husrev ü Şirin* ve Mısır'daki Memluk edebiyatı çalışmalarından başlayarak Björkman ve Zajaczkowski'ye uzanan öteki çalışmalara da yer veren yazar, daha sonra *Eski Osmanlıca* ve *Eski Anadolu Türkçesi* üzerindeki görüşlerini açıklamıştır.

Dilin yapısındaki değişmeler (s. 46-56) alt bölümünde, yazar 1920'li ve 1930'lu yıllardan beri Osmanlı Türkçesinin tarihî bir gramerinin yazılması gereğinin tekrarlandığına; ancak, o zamandan beri yapılagelen araştırmaların ortaya koyduğu çok sınırlı veriler, kaynak malzemesinin kapsamı ve sorunların çeşitliliği göz önünde bulundurulunca, tarihî gelişme konusuna ne dereceye kadar el atılabileceğini dile getiriyor. Bu açıdan yapılan açıklamalarda temel dayanak olarak ele alınan M. Mansuroğlu ve A. Caferoğlu'nun 1959 yılında *Fundamenta*'daki makaleleri ile Deny'nin 1920'de yayımlanan ve M. Ergin'in üniversite ders kitabı olan (1973) eserlerindeki bilgilerin değerine işaret etmekle birlikte, bunlardan ses, şekil ve cümle bilgileri açısından gerekli tarihî bilgiler için elverişli bir durum oluşmadığına da işaret ediyor. Bu alanla ilgili olarak daha sonra yayımlanan Deny'nin *Principes de grammaire turque* (1955) adlı fonetiği

ile Guzev'in 1966, 1970 yıllarında yayımlanan makalelerine, Grunina'nın 1971, Menges'in 1968 ve Z. Korkmaz'ın 1971 tarihli makalelerinde verilen bilgilerle dayanarak Osmanlı Türkçesinin tarihî dönemlerinin ses, şekil bilgisi ve anlam bilimi açısından hangi noktalarda ne dereceye kadar aydınlatılabileceği hususunda birtakım açıklamalar yapmaktadır. Bu bağlamda Jakob Nagy Harsány'in transkripsiyon metinlerinin ortaya koyduğu ses bilgisi imkânlarını, Eski Anadolu Türkçesinin şekil bilgisi açısından rengârenk bir tablo oluşturduğunu, hangi unsurların yerli (Batı Oğuzcası), hangilerinin yabancı olduğunu, -Iyor'lu şimdiki zaman ile –AcAk'lı gelecek zaman şekillerinin ortaya çıkacak sistemle nasıl bütünleştiğini Grunina'nın ve Hadzieolova (1970, 1971)'nin çalışmalarına dayanarak açıklıyor. Ancak, burada Z. Korkmaz'ın –AcAk gelecek zaman ekinin yapısı ve tarihî gelişmesi ile ilgili araştırması (DTCF Derg., C. XVII / 1-2, s. 107-124) ile M. Özkan'ın “Tarihî Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki –A/ -E'nin Kullanılışı Üzerine” (TDE Derg. C. XXX, s. 103) başlıklı makalesi gözden kaçmış bulunuyor.

Tarihî sentaks açısından Buri Gutermann'ın tarihî belgelere dayanan, ancak, yöntem bakımından zayıf olan çalışması (1972) ile Matuz'un kanunî belgeleri üzerinde yaptığı övgüye değer çalışmasına (1972) işaret ediyor.

Morfoloji envanterinin belli unsurları üzerinde yapılan etimoloji çalışmaları dolayısıyla Korkmaz'ın 1961 a, b, c, 1965 b, 1966, 1968 a çalışmalarını dile getiren yazar, bu araştırmalarda varılan sonuçların, dilin yazılı kaynaklar yoluyla belgelenmemiş dönem açısından anlamlı olduğunu ve Bang'ın tarihî karşılaştırma temeline dayanan bir yöntemle ele alındığını bildiriyor.

Bu alt bölümde dil yapısını Azerice ve Türkmenceyi de kapsayan karşılaştırmalı bir Oğuzca temeline dayandıran çalışmalar konusunda, Baskakov (1969), Xydyrov (1971), Ragimov (1971) ve Ergin'in ders kitabı ile (1962/b) Tietze'nin Türkçe ve Azericedeki Farsça türetim eklerini ele alan (Azer osmanlıca) yararlı çalışmasını (1963-64) da dile getirmiştir.

Dil Tarihinin Dönemlere Ayrılması (s. 56-61)

Dil tarihinin dönemlere ayrılmasının öncelikle kaynakların incelenmesine yönelik beklentilerin yerine getirilmesine ve sentezin oturtulacağı temeli hazırlayan pek çok araştırmanın yapılmasına bağlı olduğunu dile getiren yazar, bu konuda zaman faktörünü de dikkate alarak nelerin yapıp nelerin yapılamadığı hususunda birtakım açıklamalara yer vermiştir. Bu bağlamda karşımıza iki sorun öbeğinin çıktığına işaret ederek bunlardan birinin Türk yazı dilinin tarihiyle ilgili olduğunu, bu dilin halk dilinden yavaş yavaş uzaklaşması ve yapısına giren yabancı unsurların çoğunluğu ile oluşan *fasih Osmanlıca* (yabancılaşma bakımından en üst dereceye varan) deyimini altındaki oluşumları göz önünde bulundurarak ve bu dönemin taşıdığı birtakım özellikleri de dikkate

olarak *Eski Osmanlıca* (XV. yüzyıl ortalarına kadar), *Orta Osmanlıca* ve Orta Osmanlıcadaki fonolojik ve morfolojik özelliklerin gittikçe ortadan kalkması ile oluşan *Yeni Osmanlıca* (18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başları) ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Ayrıca, bu sınıflandırmada daha başka etkenlerin de yer aldığına işaret eden öteki bazı açıklamalara da yer vermiştir.

Bu münasebetle biz de bir daha belirtmek isteriz ki *Eski Osmanlıca* dönemi diye adlandırılan ve XV. yüzyıl ortalarına kadar uzanan dönemde, daha başlıbaşına bir Osmanlı Devleti'nin varlığı söz konusu olmadığı ve Anadolu Beyliklerinin egemen olduğu bir dönem olarak kendine özgü ve daha sonraki Osmanlıcadan farklı dil yapısı ile bu dönem tarafımızdan ve Türkiye Türkologları tarafından yaygınlıkla *Eski Anadolu Türkçesi* dönemi olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Bundan sonraki dönem, adlandırma ile ilişkili olarak *Orta Osmanlıca* değil, doğrudan doğruya *Osmanlıca* dönemidir. Bunu elbette daha sadeleşmiş bir Osmanlıca olarak *Yeni Osmanlıca* dönemi izleyecektir.

Yazar, birinci bölümün 4. alt bölümünü oluşturan *Etimoloji araştırmaları ve tarihsel sözlük* konularında, sözlüklerde yer alan Ar. ve Far.'dan geçme kelimeler için yapılan açıklamalara işaret etmiş ve örnek olarak da *Yeni Redhouse* (1968) ile *Türkçe Sözlük* (Ağakay 1969) üzerinde durmuştur. Bu konuda, her iki sözlüğün içerdiği etimolojik göndermelerde, bu bilim dalının son yıllarda ulaştığı araştırma sonuçları göz önünde bulundurulmuştur denmektedir.

Türkçenin etimolojik sözlüğünün eksik olduğu yolundaki şikâyetin, konunun kendine özgü şartları içinde değerlendirilmesi gereğinden hareket ederek bu konuda Battersby (1966), Ivanonov (1973), Tietze (1952), Mc. Carthy (1970), Esenkova (1960, a, b), Hubert (1967)'nin çalışmaları üzerinde durmuştur. Türkiye Türkçesi ağızları üzerindeki *Derleme Dergisi*'nin de (1939-1957) bu türlü çalışmalar için bir temel oluşturduğuna işaret etmiştir. Sistemantik bir girişim yolundaki ilk adımların Tietze tarafından atıldığına işaret eden yazar, onun 1955, 1957, 1958 b, 1962 a, 1967 yıllarında yaptığı çalışmalardaki temel özellikleri açıklamıştır.

Bir silsile içinde yer alan ve genelde örnek birer model oluşturan çalışmaların gerek ses değişimleri gerek söz varlığının kültür tarihine ilişkin yönleri üzerinde toplu bir bakış sunduğunu ve bu yolla Ar., Far., Slavca, Yunanca kökenli kelimelerin incelendiğini dile getiren yazar, daha sonra yine Tietze'nin, Gudiaşvil'in, Kahane-Tietze'nin ve Winter'in etimoloji ve terimler niteliğindeki çalışmalarını değerlendirmiş, bu konularla ilgili daha başka isimler üzerinde de durmuştur. Ayrıca kapsamları ve tasvir derinlikleri bakımından üstün olmayan; ancak, kendi kategorilerinde yine de yararlı el kitapları sayılabilecek olan Devellioğlu (1970) ve Özön (1965, 1971 a, b)'ün sözlükleri ile Türkçe söz varlığının tasviri açısından Aksoy ile Dilçin'in yönettiği *Tarama Sözlüğü*'ne (1943-1957, 1963-1975) dikkat çekmiştir. Yazarın bu değerli açıklamalarına

ekleme olmak üzere biz de belirtelim ki gerektiğinde etimoloji açıklamalarına da yer veren Osmanlı Sözlükleri konusunda son yıllarda TDK, MEB ve özel yayınevlerince hazırlanmış veya yeniden işlenmiş daha başka sözlükler de vardır. Örnek olarak Ahterî Mustafa Efendi'nin *Ahterî-i Kebir* (TDK 2009); Muallim Naci'nin *Lugat-ı Naci'si* (TDK 2009), Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türki'si* (TDK 2010), Redhouse'un, *Müntehab-ı Lugat-ı Osmaniye'si* (TDK 2009), 4 ciltlik Osmanlıca temelindeki *Türkçe Sözlük* (MEB 1995, 1996), İ. Parlatır'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (yargı yayınevi 2006) vb. yayınlar gösterilebilir.

Dil tarihi ile ilgili birinci ana bölümün 4. alt bölümü olarak esere *Türkçenin Başka Diller Üzerindeki Etkisi* (s. 65-68) bölümü eklenmiştir. Bu alt bölümde, yazar önce Türkçenin ses tarihindeki kendine özgü kaynak sorunları dolayısıyla, komşu dillere girmiş olan Türkçe kelimelerin araştırılmasının önemine işaret etmiştir. Bundan sonra da Kuzeydoğu Kafkas dillerine ve Lazcaya, Kürtçeye, Batı ve kuzey-batı Akdeniz'e doğru Avrupa bölgelerindeki Cezayir, Suriye vb. çeşitli Arap dillerine, yeni Farsçaya, Balkanlardan Sırpça ve Hırvatça ile Bulgarca, Makedonca, Romence, Arnavutça ve yeni Yunancaya girmiş olan Türkçe kelimeler ile bunların üzerindeki çalışmaların başarılı ve eksik yönleri üzerinde durmuştur.

2. Türk Dilinin Bugünü (s. 69-110)

Yazar, Türk dilinin bugünü konusundaki çalışmaların makale ve müstakil monografilerden oluşan yerli ve yabancıların ortaya koyduğu çok sayıda çalışmalar olduğuna işaret ettikten sonra, bunları hem coğrafi dağılım hem de çalışmaların temel nitelikleri açısından ele alarak değerlendirmiştir. Birinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de çalışmaları nitelikleri açısından alt bölümler hâlinde ele almıştır.

Sentez ve kısmî sentez denemeleri alt bölümünde (s. 69-84), 50. yılların ikinci yarısından başlayarak ortaya konan ve dilin tek tek kısmî alanları üzerindeki dil bilgisi kitaplarını değerlendiren yazar, Deny'nin (1921, 1955), Kononov'un (1956), Banguoğlu'nun (1959), Sevortyan'ın (1955) kitapları üzerinde durmuştur. 60'lı yılların başında Türkçenin dil bilgisinin Amerikalı dilbilimcilerin ilgi alanına da girdiğine işaret eden yazar, bu konuda Indiana Üniversitesinin Uralic and Altaic Series dizisinde yer alan Lees'in, Chomsky'nin başlattığı üretici dönüşümsel kuram temeli üzerine hazırlanmış olan *phonology'sı* (1961) ile Swift'in *Reference Grammar* (1963)'ünü genel dilbilimi ve dilbiliminde uygulanan yöntemler açısından önemli bulduğundan oldukça ayrıntılı birer değerlendirmeden geçirmiştir. Bu münasebetle söz konusu eserlerdeki klasik dil bilgisi yönteminden ayrılan yapısalcı yeni yöntemi beğenenlerin ve beğenmeyenlerin dayandıkları temelleri dile getirerek Robins

(1965), Zimmer (1965), Krámsky (1963), Hrebiček (1964), Waterson (1964), Benzenig (1965), Broomhall (1965), Doerfer vb.'nin görüşlerine oldukça ayrıntılı bir ölçüyle yer vermiştir. Böylece, bu eleştirileri okuyan dilciler, Chomsky'nin üretimsel dilbilimi yöntemine dayandırılan çalışma ve eserlerin hangi yönlerden yapıcı, hangi yönlerden dayanıksız bir temele oturduğu konusunda bilgi sahibi olabileceklerdir.

Bu bölümde, Türkçe üzerine yapılan dil bilgisi araştırmaları içinde en büyük olaylardan birinin de Johanson'un (1971), fiil sistemi ile ilgili olarak Türkçedeki *aspekt* üzerine yazdığı monografi (1971) olduğuna işaret etmiştir. Hovdhaugen'in (1972) bu çalışmayı "eklektik" olarak nitelendiren eleştirisine rağmen, bu monografinin yalnızca dilin zaman değil, semantik düzeyi açısından da çok yönlü içerik sunan değerli bir çalışma olduğu görüşünü dile getirmiştir. Yazar bu alt bölümde, Hrebiček'in (1971 b) Türkçenin 'graph' tasvir niteliğindeki model denemesine de yer vermiştir.

Yazarın bu bölümde verdiği değerli bilgilere katkı olarak biz de her nasılsa ele alınması unutulmuş ya da yazara ulaşmamış olan bir eseri dile getirelim. Bu çalışma Z. Korkmaz'ın 2003 yılında TDK'ca yayımlanan ve şimdiye kadar birkaç kez basılmış olan 1224 sayfalık *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi) adlı çalışmasıdır. Bilindiği gibi 1920'de yayımlanmış olan Deny'nin grameri, esas itibarıyla Fransız öğrencileri hedef alarak hazırlandığı, çalışmalarda daha çok Fransız gramerinin ölçülerine dayanıldığı, eserdeki değerlendirme ve örneklerin Eski Anadolu Türkçesine kadar uzanan Osmanlı Türkçesi temelinde yer aldığı için 1920-1950 yılları arasındaki etkisine rağmen, birçok yönü ile bugün artık işlevini tamamlamış durumda idi. Rusça olarak hazırlanan ve Türkçeye çevirisi yapılmamış olan Kononov grameri de çağdaş Türkiye Türkçesi için bir istisna oluşturur. Buna ekleyeceğimiz Banguoğlu'nun grameri de şüphesiz uygulanan yöntem açısından Türkiye Türkçesinin ufkunu açmış, yeni araştırmalara ortam oluşturmuştur. Ancak, bütün bu gramerlere rağmen, ortadaki eksiklikler ve beklentiler dikkate alınınca, artık Türkçenin ortaya konan bütün kaynaklarının ve 2000'li yıllara kadar uzanan çeşitli araştırmaların değerlendirilmesine ve yüzlerce edebî eserin fişlenmesine dayanan bir gramerinin yazılması gerekli idi. İşte Korkmaz'ın şekil bilgisi alanındaki kapsamlı kitabı, bu görevi yerine getirme amacına yönelmiş bir araştırma ürünüdür diye düşünüyoruz.

Fonetik, fonoloji ve morfoloji alt bölümünde (s. 94-97) yazar, farklı ekollerin geliştirdikleri dilbilim terminolojisinin kullanımında gösterilen ayrılıkları dikkate alarak konuya bu terimlerin ne anlama geldiğini açıklama ile başlamıştır. *Fonetik* teriminin anlamının bilindiğine işaret ederek fonolojinin kendisi için fonem envanterini kapsadığı ve fonemlerin tek tek dağılımı anlamına geldiğini, *morfoloji* kavramının da gövde morfemleri ile buna bağlı morfemleri kapsayan kelime fonolojisini karşıladığını açıklayarak

konuya girmiştir. Türkçenin bu alanlardaki eksikliklerini dikkate alan yazar, Steuerwald (1963-1966), Tansu (1963), Lees (1961), Swift (1962), Zimmer (1979), Bayçura (1971), Lotz (1961), Pierce (1966 a) ve Bazin'in fonoloji veya morfoloji alanındaki çalışmaları konusunda yararlı bilgiler vermiştir. Biz bu noktada fonetik çalışmalarına, Türkiye'de Volkan Coşkun tarafından hazırlanan *Türkçenin Ses Bilgisi* (İst. 2010) adlı eserinin de eklenmesini öneriyoruz.

Morfoloji ve Sentaks (s. 87-91) alanındaki çalışmalar için Türkiye'deki dil araştırmacılarının bu alana daha az ilgi gösterdiklerini, bu konularda büyük ilgi payının Türkiye dışındaki ve özellikle Sovyetler Birliğindeki Türkologlara ait olduğunu belirtiyor. Bu durumun nedenini de Sovyet Türkologlarının çoğunun Rus dil bilimi zemininde yetişmelerinin kendilerine sağladığı avantaja bağlayarak Hovdhaugen'in (1972) bu konudaki görüşleri ile Kramsky (1960), Eyvazov (1962, 1963, 1964, 1967), Kononov (1968 a/b), Sokolov (1971 a) ve Lubimov gibi araştırmacıların morfoloji çalışmalarındaki temel özelliklere işaret ediyor.

Sadece Sovyet araştırmacılarının eseri olmayan ve Türkçedeki fiilin morfolojisini ele alan bir dizi çalışmalar içinde Başkan, Bazin, Çaryarov, Dizdaroğlu, Džamaşa, Ediskun, Korkmaz, Kazncov, Lubimov, Mikeajlov, Xıdırov adlarını sıralıyor. İnceleme sonuçları açısından Johanson'un daha önce sözü edilen ve çeşitli açılardan burada belirtilen çalışmalarla hesaplaşan monografisinin yarattığı yeni durumu vurguluyor. Yazar bunlara fiilden türeme kategorileri ele alan birkaç çalışmayı daha eklemiştir. Bu bölüme Türkiye'deki çalışmalar için E. Yaman'ın *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* (TDK 1999); G. Sev'in "*Etmek Filiyle Yapılan Bileşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*" (TDK 2001); N. Bayraktar'ın *Türkçede Fiilimsiler* (TDK 2004); Ö. D. Yılmaz'ın *Türkiye Türkçesinde Eylemsi* (TDK 2009); D. Öztürk'ün *Türkiye Türkçesinde Bileşik Fiiller* gibi eserleri de katmak gerekir. Gerçi sayın yazar, Türkiye Türkçesinin şekil bilgisi ile ilgili olarak H. Biray (1999), A. Buran, A. Buran - E. Alkaya (1999), G. Gülsevin (1997), A. İlker, L. Karahan (1991), M. Özkan (1997, 2001) ve H. Zülfikar (1995) vb.'nin yayımlarına *Bibliyografya* bölümünde yer vermişse de (s. 199-204), bu eserler araştırmannın üzerinde durduğumuz bölümünde yer almadığı ve yazarca bibliyografyaya da gönderme yapılmadığı için okuyucuda, bu konuda verilen bilgilerde eksiklik olduğu izlenimi uyandırabilir. Bu açıdan bu noktayı özellikle dikkate sunmak istedik.

Sentaks, cümle birimleri, cümle bileşenleri ve bileşik cümle konusundaki sorunlar için de Baskakov (1971), Kuneçov (1971, 1972 a), *Dil Bilgisi* (TDK 1967-1971), Bazin (1958 b), Guzev ve Nazilov (1971), Göğüş (1969), Kononov (1971), Kuznecov (1965), Lyubimov (1971), Pokrovskaya (1971 b), Sokolov ve Tietze'nin (1958 a, 1960 b, 1962 b) adları yer almıştır.

Üretici yaklaşımdan kaynaklanan pek az sayıda eser yayımlandığına işaret

eden yazar, bu konuda Lees (1960) ve Hrebiček'in (1966) adlarını vermekle yetinmiştir.

Dil devrimi sonucunda ortaya çıkan ve kendisince büyük bir sentaks yeniliği olan “devrik cümle” konusu için de Baskakov (1972 b) ve Bazin (1968 b) ‘in adlarını öne sürmüştür.

Kelime Hazinesinin Tasviri: Leksikografi (s. 91-93)

Bu alt bölümde yazar, yaşayan dilin söz varlığı açısından geçirdiği aşamalar dolayısıyla içinde bulunduğu durumu bir iki cümle ile özetledikten sonra, Türkçe Sözlük'ten başlayarak TDK'ca yayımlanan sözlükler, Hatiboğlu'nun dil bilimi terminolojisi ile ilgili sözlüğü, Redhouse'un yeni baskısını (1968); Türkçe-yabancı dil sözlüğü olarak Hony-İz'i (1947) İngilizce-Türkçe, Heuser-Şevket'in (1962) ilk baskısı için geçerli olan Türkçe-Almanca Sözlüğü ile Steuerwalel (1972) sözlüğünü dile getirmiştir. Bu münasebetle burada sözlükler açısından var olan bazı boşlukları tamamlamak üzere, biz de TDK tarafından yayımlanan ve şimdye kadar birkaç baskısı yapılmış olan, 1992 ek baskısı bibliyografya bölümünde gösterilen ancak, 2003, 2007 genişletilmiş baskısı ile bu bölümde yer almamış olan Z. Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü* ile yine kurumca yayımlanan sayıları oldukça kabarık çeşitli bilim dallarına ilişkin terim sözlüklerini sıralayabiliriz. Bu arada yine TDK'ca yayımlanan ve Yaşar Önen-Cemil Ziya Şanbey tarafından hazırlanmış olan iki ciltlik *Almanca-Türkçe Sözlük* ile (1993), Hamit Atalay tarafından hazırlanmış iki ciltlik *İngilizce-Türkçe Sözlük*'ü de (1999) hatırlatmak isteriz.

Yazar bu bölümde Devellioğlu'nun argo sözleri içine alan sözlüğü ile (1970), bu sözlüğü değerlendiren Tietze'nin Theodoridis'in görüşlerine ve Atsız-Kissling'in *Sammlung Türkischer Redensarten* (1974) başlıklı sözlüğüne de yer vermiştir. Bunlara H. Eren – H. Zülfikar'ın *Anayasa Sözlüğü* (TDK 1985) ile P. Yavuzarslan'ın *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü* (2009) de eklenmelidir.

Çeşitli Konular (s. 94) alt bölümünde yazar, çok kısa olarak yalnız Türkiye Türkçesi ile ilgili değil, öteki alanlarla da bağlantılı olan birkaç çalışmaya işaret etmiştir. Bunlar Aksan'ın Türkçenin anlam bilimi ile ilgili çalışmaları, Aganin, Aşni, Jusipova, Rosanskiy'in hareket bildiren fiiller, Ljubimov'un *kesmek* fiilinin anlam bilimi incelemesi, Çağatay'ın *kadın* konusundaki kelime derlemeleri, Tevfik Fikret, Nazım Hikmet vb.'dir. Bu münasebetle biz de burada Zülfikar'ın *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri* (2008) adlı Türkiye Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle yapısı gibi alanlarındaki çeşitli makalelerinin bir araya getirilmesi ile oluşmuş kapsamlı kitabını eklemek isteriz. Ayrıca, aynı yazarın *Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve Anlatım* (1985); *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi* (1976) ile L. Karahan'ın *Türk Dili Üzerine İncelemeler*'i (2011) de eklenmelidir. Zülfikar'ın 2007 yılından beri *Türk Dili* dergisinin

hemen her sayısında yer alan ve Türkiye Türkçesinin günümüzdeki sorunlarını değerlendiren “Dünden Bugüne Türkçe” başlıklı makaleleri de bu gruba girebilir.

Bir de konu çeşitliliği açısından *Türk Dili, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı* gibi genellikle üniversitelerde yayımlanan çeşitli bilimsel dergilerde ve eserin *Bibliyografya* bölümünde yer alan çok sayıdaki *Armağan* kitaplarında çıkan Türkiye Türkçesi ile ilgili yazılara toplu bir gönderme yapılması yerinde olur ve bu yolla Türkiye Türkçesi üzerinde Türkiye’de yapılmış olan yayınların kapsamı da genişletilmiş olurdu, diye düşünüyoruz.

Dil Reformu (s. 94-96)

Bu bölümde kısaca dil reformunu doğuran nedenler ve Atatürk’ün dil devrimi ile ele aldığı dilde yenileşme ve geliştirme olayları ile ilgili olarak bir toplu bakış hâlinde Levend, Korkmaz, Karamanlıoğlu, Timurtaş, Baydur, Dilaçar, Özdemir vb.’nin birbiri ile uyuşan veya birbirinden ayrılan görüşlerine işaret edildikten sonra, TDK’nın bu konudaki yayın kataloğu (1972 b) ve çalışma raporları (1972 a) dikkate sunulmuştur. Biz bu konu ile ilgili olarak buraya Zülfikar’ın “Prof.Dr. Tahsin Banguoğlu ve Türkçecilik Akımı İçindeki Yeri” (*Türkoloji Derg.* 11/1-1993) başlıklı araştırmasının da eklenmesini isteriz.

Yazar, dil reformunun yurt dışındaki Türkologları da ilgilendirdiğini dile getirerek bu konuda Heyd’in (1954), Steuerwald’in (1963-1966), Antelava (1967, 1968, 1970), Bosworth (1965), Kissling (1968 b), Kononov (1959), Osmanova (1971), Soholov (1970 b), Starostov (1970) ve Tachau (1964)’un adlarını vermiştir.

Dilin güncel sorunları ile ilgili olarak aydınlar arasında zaman zaman bazı çalışmaların da yer aldığına işaret eden yazar, Türkiye Türkçesinin bu yüzyılın başındaki ürünlerinin dili ile günümüz ürünlerinin dili arasındaki bir karşılaştırmanın ortaya koyduğu farkların bu alandaki gelişmeyi gösterdiği kanısındadır.

3. Dialektoloji (s. 97-110)

Araştırmaların Genel Durumu, Eğilimler ve Beklentiler alt başlığında (s. 97-101), yazar, eldeki imkânların çokluğuna rağmen araştırmaların azlığı hususundaki yakınmalara, zamanın ağızların araştırılması aleyhine çalışmasından duyulan endişeye işaret ettikten sonra, özellikle Türkiye’deki dil araştırmaları çalışmaları ilgi ile beklenmektedir diyerek, bu alanda S. Buluç (1942), Erimer (1970) ve İ. Eren’in (1968) bibliyografya niteliğindeki toplu bakışlarına işaret etmiştir. Daha sonra Kowalski (1934a), Caferoğlu (1954, 1960, 1963), Vekilov, Németh (1956), Hazai (1960 a, b, 1971 a), Doerfer (1959) ve Hazai (1961)’nin Anadolu veya Balkan ağızları üzerindeki çalışmalarını veya

bu konudaki eleştirileri ele alan yazar, ayrıca 1930-1940'lı yılların araştırma etkinliğini metin yayımlama niteliğine dayandırırken, bugünkü araştırmaları tek tek kesitler olarak nitelendirmiş, örnek olarak da Räsänän'in, Caferoğlu'nun, Aksoy'un, Balkan ağızları için de Drimba'nın çalışmalarını göstermiştir.

Sistemantik dil coğrafyası incelemelerine, Anadolu ve Rumeli Türkçesinin yayılma alanlarını kapsayan bir dil atlası hazırlanması çalışmalarına ne zaman başlanabileceği hususunda bir tahminde bulunabilecek durumda olunmadığını vurgulayan yazar, daha sonra Türk ağız araştırmalarında en büyük olayın TDK'ca yayımlanan *Derleme Dergisi* (1939-1957), *Derleme Sözlüğü* (1963-1971) ve *Anadilden Derlemeler* (Koşay-İşitman 1932; Koşay-Aydın 1951) olduğu konusuna eğilerek bu çalışmalar üzerine kısa açıklamalar yapmıştır.

Anadolu Ağızları alt bölümünde (s.102-103) Räsänän, Caferoğlu, Aksoy, Olcay ve Eren'in çalışmaları ile Korkmaz'ın önemine işaret ettiği birkaç yönlü araştırmalar üzerinde değerlendirmeler yapmıştır.

Anadolu ve komşu bölgelerindeki Türkçenin ağızları üzerine elimizde bulunan malzemenin hatırı sayılır ölçüde arttığına işaret etmekle birlikte, bu artışla ilgili olan 1970'li yıllardan sonraki bazı yayınlara işaret etmemiştir. Biz, son 30-40 yıldır TDK'nın desteği ile Anadolu ağızları üzerindeki metin, ağız yapılarının değerlendirilmesi ve ağız konularında araştırma yapma yayınları hayli artmış ve hem ağızların sınıflandırılmasını yapacak hem de bir ağız atlası hazırlama çalışmalarına başlanabilecek duruma gelinmiştir diye düşünüyoruz. Şimdiye kadar sayın yazarın bu konuda dile getirdiği yayınlara biz de aşağıdaki yayınları ekleyerek bu tabloyu genişletebiliriz. Şöyle ki: A. Ercilasun, *Kars İli Ağızları* (2001); A. Ercilasun – E. Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler* (1988); Ş. Beysanoğlu, *Diyarbakır Ağızı* (1986); M. Erten, *Diyarbakır Ağızı: İnceleme-Metin-Sözlük* (1994); T. Gülensoy – A. Buran, *Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (1991); T. Gülensoy–A. Buran, *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (1994); S. Olcay, *Erzurum Ağızı* (1995); B. Gökdağ, *Almas Ağızı, Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme* (2006); M. Sağır, *Erzincan ve Yöresi Ağızları* (1998); A. Buran, *Elazığ İli Ağızları* (2003); C. Gülseren, *Malatya İli Ağızları* (2000); B. Brendemoen, *The Turkish Dialect of Trabzon* (2001); Z. Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları* (1994); N. Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları* (2001); T. Gülensoy, *Kütahya ve Yöresi Ağızları* (1988); A. Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları* (2001); F. Yıldırım, *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları*, 2 cilt (2006); F. Özkan, *Osmaniye Ağızı* (1997); E. Öztürk, *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili Bahşis Yörükleri Ağızı* (2009); C. İleri, *Eskişehir İli Mihaliççik İlçesi ve Yöresi Ağızları* (2009); C. İleri, *Eskişehi Alpu İlçesi Merkez Ağızları* (2009); A. Akar, *Muğla Ağızları* (2004); E. Kolay, *Edirne İli Ağızları* (1998); Ö. Ay, *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi* (2009); *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (TDK. 1999), *Ağız Araştırmaları Çalıştayı* (TDK.

2008); T. Gülensoy, *Rumeli Ağızları Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme* (1993) vb. Bunlara daha baskı aşamasında olanlar da eklenirse, Anadolu ağızları üzerindeki çalışmaların hayli zenginleştiği, ama tamamlanması gereken bazı eksikliklerin de bulunduğu anlaşılır.

Balkan Ağızları (s. 103-108)

Yazarın, kendisinin de önemli yayınları bulunan Balkan ağızlarındaki çalışmaları üzerinde yaptığı açıklama ve değerlendirmeler daha ayrıntılıdır. Bu değerlendirmelerde Kowalski, Drimba, Németh, Kakuk, Mollova, Katona, Hazai, Eckmann, Zajackowski, Yaşar-Nasteva, Berev'in Kuzey-doğu Bulgaristan Gagavuz, Violin, Batı Bulgaristan, Köstendil, Duiler-Kowanova, Üsküp, Batı Makedonya, Rodop ağızları üzerindeki çalışmaları ayrıntılarına inilerek ele alınmıştır.

Ağızların Tarihi (s. 118-110)

Dialektolojinin son bölümünü oluşturan Ağızların Tarihi alt bölümünde, bir yazı dilinin geçerli olduğu etki alanında bulunan ağızların, aslında bağımsız yapıları ve geçmişte izledikleri kendilerine özgü yolları olan bağımsız alt diller oldukları gerçeğinden yola çıkan yazar, bu alandaki tespitler için önemli birtakım güçlüklerin bulunduğuna işaret ediyor. Bu konuda Türkçe yazılı kaynakların zengin olmasına rağmen, Arap yazısı ile yazıldıkları için pratikte pek az işe yaradığını dile getirerek, bu açıdan eski dönemlere ait transkripsiyon metinlerinden yararlanılabileceği görüşü ile bazı açıklamalar yapıyor.

Yukarıda ele alınan araştırma bölümlerinde, yazar, Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü konusunda ele aldığı eserler ve yapılan çalışmalar üzerinde, bunları tahlilî birer değerlendirmeden geçirerek yararlı bilgiler sunmuştur. Eserin *Tevfik Turan* tarafından yapılan çevirisi de başarılı bir çeviridir. Ancak, yazarın terimler konusundaki çok yerinde ve duyarlı tutumuna karşı, çeviride yer yer anlaşılması güç bazı terimlerin, daha doğrusu terimleri karşılayan Türkçe anlatımların yer aldığı göze çarpıyor. Söz gelişi *önses ünlüleri* için “ön olmuş ünlüler”, *içses ünlüleri* için “arka ünlüler”, *dudak benzeşmesi* için “yuvarlak uyumu”, *dil benzeşmesi* için “düz uyum” vb. anlatımların kullanılmış olması gibi. Eğer sayın mütercim, çeviri sırasında TDK’ca yayımlanan *Gramer Terimleri Sözlüğü*’nü kullanmış olsaydı, sayın Hazai’nin kullandığı terimlerin Türkçe karşılıklarını bu sözlükte rahatça bulabilir ve isabetli bir yol izlemiş olurdu.

4. Bibliyografya

Eserin 4. ve son bölümü, araştırmanın üç ana bölümü ile ilgili zengin bibliyografyayı içine almaktadır (s. 110-211).

Bu kaynakların 1. bölümü, eserin ilk yayımındaki bibliyografyayı, 2. bölümündeki bibliyografya ise, kendi içindeki sınıflandırmalarla eserin ikinci yayımı dolayısıyla başvuru kaynakları (s.177-211) içermektedir. İkinci bölümündeki bibliyografya, kaynaklar bakımından, kendi içinde, Türkiye içi, Türkiye dışı yayınlar, makale yayınları, kitap yayınları, şahsî bibliyografyalar, sentezler ve başvuru eserleri, yazı derlemeleri gibi alt bölümlere ayrılarak verilmiştir. Bunun arkasına da 5. bir *Ek Bölüm* olarak *İngilizce Dilcilik Terimlerinin Kısa Dizimi* (s.213-219) eklenmiş bulunmaktadır.

Yukarıdan beri kısa ölçülerle tanıtmaya çalıştığımız bu eser, Türkiye Türkçesinin dünü ve bugünü açısından gerek eser tahlillerine dayanan yerinde değerlendirmeler gerek bibliyografyası açısından genellikle uzun bir emek ürünü olan çok yönlü bir araştırma ve değerlendirme çalışmasıdır. Ayrıca, eser tümü itibarıyla Türkiye Türkçesi alanında 1978 yılından bu yana yayımlanan yerli ve yabancı hayli zengin ve çok yönlü bir bibliyografyayı ve bibliyografya değerlendirmesini içerdiği için, dolayısıyla yeniden güncellenmiş değerler taşıyan bir çalışma niteliğine de kavuşmuştur. Sayın yazarı bu önemli yayını dolayısıyla kutlar, uzun meslek tecrübesinin bahsettiği yeni yayınlarını bekleriz.